

ساخت و هنجاریابی پرسشنامه شعور شهروندی ساکنان شهری

Development and Standardization of Civic Consciousness Questionnaire for Urban Dwellers

مریم مولوی زاده^۱، علی دلاور^۲، *هادی حمیدی^۳

Abstract

This study aimed to develop and standardize a Citizenship Consciousness Questionnaire for urban residents. Based on a review of theoretical foundations and previous research, the initial questionnaire was designed. Snowball sampling was used in the study. Face and content validity of the instrument were confirmed by five experts in sociology. The reliability of the initial 82-item questionnaire was assessed using Cronbach's alpha coefficient in a pilot study, and after removing and revising several items, a 63-item final version was obtained. The questionnaire was administered to 390 citizens of Tehran. Given the significance of Bartlett's test of sphericity and an adequate KMO value, exploratory factor analysis was conducted, resulting in the extraction of seven factors. Subsequently, first- and second-order confirmatory factor analyses supported the seven-factor structure of the instrument. The findings indicate that the Citizenship Consciousness Questionnaire demonstrates acceptable psychometric properties.

Keywords: Psychometrics, Validity, Reliability, Standardization, Citizenship Consciousness

چکیده

هدف این پژوهش، ساخت و هنجاریابی پرسشنامه شعور شهروندی برای ساکنان شهری بود. بدین منظور، پس از بررسی مبانی نظری و پژوهش‌های پیشین، پرسشنامه اولیه طراحی شد. روش نمونه‌گیری به صورت گلوله برفی انجام گرفت. روایی صوری و محتوایی ابزار توسط پنج نفر از خبرگان حوزه جامعه‌شناسی تأیید شد. پایایی فرم اولیه ۸۲ گویه‌ای پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ و بر اساس داده‌های گروه پایلوت بررسی و پس از حذف و اصلاح گویه‌ها، فرم ۶۳ گویه‌ای نهایی تدوین شد. این پرسشنامه بر روی ۳۹۰ نفر از شهروندان تهرانی اجرا گردید. با توجه به معناداری آزمون کرویت بارتلت و کفایت نمونه‌گیری مناسب، تحلیل عاملی اکتشافی انجام شد که منجر به استخراج هفت عامل گردید. سپس، تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول و دوم، ساختار هفت عاملی ابزار را تأیید کرد. نتایج نشان داد پرسشنامه از روایی و پایایی قابل قبولی برخوردار است.

واژه‌های کلیدی: روان‌سنجی، روایی، پایایی، هنجاریابی، شعور شهروندی

^۱ گروه سنجش و اندازه‌گیری، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

^۲ استاد گروه سنجش و اندازه‌گیری دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

^۳ نویسنده مسئول: گروه آموزش زبان انگلیسی، دانشکده مدیریت بهداشت و علوم اطلاعات، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران

مقدمه

موضوع شهروندی یکی از مهم‌ترین عرصه‌های سیاسی-اجتماعی است که در طول تاریخ به اشکال مختلف و با تعبیر و تفاسیر گوناگون فلسفی، حقوقی و سیاسی رواج داشته و یکی از مهم‌ترین ایده‌ها و مفاهیم اجتماعی است که رابطه فرد با جامعه را در قالب حقوق و مسئولیت‌ها بازنمایی می‌کند. شهروندی از یک‌سو با اعطای حقوق موقعیت لازم را به فرد می‌دهد تا فارغ از هر نوع دخالت پیگیر منافع خود باشد و در شکل دادن به نهادها و سازمان‌های حکومتی مثر ثمر باشد و از سوی دیگر، دیدگاه و نگرش افراد به زندگی دچار تغییرات بسیار زیادی شده است و برای ارتقای ابعاد گوناگون کیفیت زندگی تلاش‌های فراوانی می‌کنند (Nainian, 2005).

شهروند چیست و یا یک شهروند خوب کیست هم مانند مفهوم یادگیری تعریف واحدی ندارد. شاید یکی از آن مفاهیم انتزاعی نامنظم باشد که از تعریف منظم و طبقه‌بندی دوری می‌کند. شهروندی دارای دو مفهوم اصلی است. مفهوم اول بر وضعیت قانونی (متولدشده یا تابعیت اکتسابی) با مجموعه‌ای از حقوق و مسئولیت‌های مختلف، و مفهوم دیگر بر شهروندی به‌عنوان یک شیوه، به‌عنوان مشارکت فعال در امور کشور به نفع جامعه گسترده‌تر تمرکز دارند (Marshall, 1950; Turner, 2000). مفهوم شهروندی در حوزه تعلیم و تربیت و علوم اجتماعی از سابقه بسیار طولانی برخوردار است و کارشناسان این علوم همواره درصدد بررسی ماهیت و ابعاد مختلف این مفهوم به‌منظور پی بردن به نحوه شکل‌گیری رفتار شهروندی و تبیین آن برآمده‌اند (Mojallal, 2008). چارچوب مدنی و شهروندی جنبه‌هایی از محتوای شناختی و رفتاری-عاطفی را که می‌بایست نتایج مهم یادگیری آموزش مدنی و شهروندی را در نظر بگیرد شناسایی و تعریف می‌کند. لازم به ذکر است که در این چارچوب، اصطلاح پیامدهای یادگیری به‌طور گسترده استفاده شده است و محدود به یادگیری در مدرسه نمی‌شود. این امکان وجود دارد که نحوه تدوین و توسعه دانش شناختی و درک مدنیت و شهروندی و موقعیت‌های رفتاری-عاطفی نسبت به شهروندی به عواملی فراتر از محیط یادگیری افراد در مدرسه بستگی داشته باشد (Amnå, Ekström, Kerr, & Stattin, 2009; S. M. Pancer, 2015; S. M. Pancer, Pratt MW., 1999).

برای حل مسائل و مشکلات شهری، بحران‌های شهرنشینی و اصلاح رفتار شهروندان، وجود یک فرهنگ مناسب شهروندی و شهرنشینی الزامیست. این مقولات اجزاء پایه‌های اساسی زندگی شهری می‌باشند که باید با در نظر گرفتن نقش فرهنگ در مناسبات اجتماعی شهر، تأسیسات شهری، نظام حمل و نقل و کاربردهای شهری سعی در ایجاد تعادل لازم به عمل آید (Sharbatian, 2008). با تمام مسائل مرتبط با آگاهی و کسب نگرش برای ایفای نقش شهروندی، سال‌هاست کارشناسان از ضعف نظام آموزشی کشور گلایه می‌کنند.

بدون تردید، تربیت شهروندان خوب و دارای شعور شهروندی، یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های اکثر نظام‌های تعلیم و تربیت در بسیاری از کشورهای جهان است که اولویت اول را در اقدامات و فعالیت‌های تعلیم و تربیت این کشورها به خود اختصاص داده است. به‌گونه‌ای که در گزارش مطالعه‌ی تربیت شهروندی ارائه‌شده توسط انجمن بین‌المللی ارزشیابی تحصیلی آمده است که جوامع معاصر دغدغه‌ی چگونگی آماده‌سازی نوجوانان و جوانان خود برای زندگی شهری و شهروندی و نیز آموزش راه و رسم مشارکت در مسائل اجتماعی را دارند (Tobias, 2000).

شهرنشینی و گسترش جوامع شهری، چالش‌ها و فرصت‌های متعددی را برای توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی به همراه دارد. یکی از مؤلفه‌های کلیدی برای ارتقاء کیفیت زندگی شهری و پایداری اجتماعی، شعور شهروندی است که شامل آگاهی، مسئولیت‌پذیری، احترام به قوانین، مشارکت اجتماعی و رفتارهای اخلاقی شهروندان می‌شود. شهروندانی که دارای سطح بالایی از شعور شهروندی هستند، نه تنها باعث تقویت نظم اجتماعی و کاهش تخلفات می‌شوند، بلکه مشارکت فعال در برنامه‌ها و تصمیم‌گیری‌های شهری دارند و در بهبود کیفیت محیط شهری نقش مؤثری ایفا می‌کنند.

با وجود اهمیت بالای این مؤلفه، مطالعات نشان می‌دهد که در ایران و بسیاری از جوامع شهری، ابزارهای سنجش استاندارد و جامع برای اندازه‌گیری شعور شهروندی ساکنان شهری وجود ندارد. عدم دسترسی به چنین ابزارهای معتبر، امکان ارزیابی وضعیت فعلی، شناسایی نقاط ضعف و طراحی برنامه‌های آموزشی و فرهنگی هدفمند را محدود می‌کند. بنابراین، ضرورت پژوهش حاضر در این است که با طراحی و هنجاریابی یک پرسشنامه معتبر و قابل اعتماد، امکان سنجش علمی شعور شهروندی فراهم شود. این ابزار می‌تواند برای محققان، برنامه‌ریزان شهری و مدیران فرهنگی، مبنایی مناسب جهت ارتقای مشارکت اجتماعی و رفتارهای مسئولانه شهروندان باشد. با توجه به اهمیت نقش شعور شهروندی در بهبود نظم، مشارکت اجتماعی و کیفیت زندگی شهری، نتایج این پژوهش می‌تواند پایه‌ای علمی و عملی برای برنامه‌ریزی‌های فرهنگی، آموزشی و مدیریتی در شهرها فراهم آورد و در توسعه جوامع شهری مشارکت فعال شهروندان را تقویت کند.

هدف اصلی این پژوهش، تعیین مؤلفه‌های شعور شهروندی، بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی سؤال‌های پرسشنامه شعور شهروندی، و بررسی ساختار عاملی در تحلیل سؤال‌های پرسشنامه شعور شهروندی است. به طور ویژه، پژوهش به دنبال پاسخ به این سوالات است که:

- ۱- ساختار عاملی پرسشنامه شعور شهروندی در ساکنان شهر تهران چگونه است؟
- ۲- همسانی درونی پرسشنامه شعور شهروندی در ساکنین شهر تهران چگونه است؟

پیشینه پژوهش

مفهوم شعور شهروندی

قبل از پرداختن به شعور شهروندی، بهتر است مطالبی در مورد شعور اجتماعی که مفهومی گسترده تر است بیان شود. به گفته (Cooley, 1907)، شعور اجتماعی، یا آگاهی از جامعه، از خودشعوری جدا نیست، زیرا ما نمی‌توانیم به خود فکر کنیم مگر با مراجعه به یک گروه اجتماعی، و نمی‌توانیم به گروه فکر کنیم مگر با مراجعه به خودمان. این دو همراه یکدیگرند و آنچه که ما واقعاً از آن آگاهییم یک کلیت شخصی یا اجتماعی کم و بیش پیچیده است که اکنون جنبه‌های خاص و کلی آن مورد تأکید قرار گرفته است. با توجه به مطالب ذکر شده، شعور اجتماعی می‌تواند درک صحیح از بایدها و نبایدهای زندگی در یک جامعه باشد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که دو عنصر شعور اجتماعی و حقوق دیگران در ارتباطی تنگاتنگ با یکدیگر قرار می‌گیرند و می‌توان اینگونه تعریف را تغییر داد که: شعور اجتماعی، شناخت دقیق همه ی حقوق فردی و اجتماعی دیگران و خودمان است. مسئولیت‌پذیری در قبال یکدیگر و کمک به دیگران نوعی فرهنگ وشعور اجتماعی است که با فرهنگ سازی و نهادینه کردن ارزش‌های انسانی در افراد یک جامعه ایجاد می‌شود و مسئولان باید از طریق ابزارهای تاثیرگذار فرهنگی این ویژگی را در سطح جامعه نهادینه کنند تا افراد یک جامعه به میزان بالایی از شعور اجتماعی دست یابند (نیک فرجام، ۱۳۹۷).

حال با توجه به تعریف شعور اجتماعی، می‌توان گفت که شعور شهروندی درک صحیح از بایدها و نبایدهای زندگی در یک جامعه شهری است و دو عنصر شعور شهروندی و حقوق دیگران با یکدیگر ارتباط خیلی نزدیکی دارند. هنگامی که از حقوق دیگران و حریم خصوصی افراد شناخت داشته باشیم و بدانیم که اینها حقوق و حریم خصوصی خودمان نیز هستند، شاید ذهنمان درگیر رعایت حقوق دیگران و حریم خصوصی آنها شود؛ با این هدف که در این چرخه، حقوق ما نیز از سوی دیگران مراعات شود. شعور شهروندی به رسمیت شناختن این است که هر شهروند به جامعه تعلق دارد و منافع واقعی جامعه منافع شهروندان است. افراد دارای شعور شهروندی، همیشه آماده کار برای جامعه خواهند بود.

مؤلفه های شهروندی

در بیانی جامع، مفهوم شهروندی مبتنی بر عناصری مانند سعه صدر و تحمل اندیشه های مخالف، قانون گرایی و قانون پذیری، اندیشه ورزی و ژرف اندیشی، عزت و اعتماد به نفس، احساس خود ارزشمندی، عدم تمکین از روابط مبتنی بر قدرت استبدادی، تمایل به رقابت سالم و سازنده، پرسشگری و کنجکاوری، تقویت روحیه، توانایی و جرأت در بیان اندیشه و تمایل به تفکر خلاق و واگرا در حل مسائل مربوط به محیط پیرامون می باشد (Mehromhammadi, 2002). با توجه به دیدگاه های ارایه شده مجموعه مؤلفه های شهروندی را به شرح ذیل ارایه داده است (Mohseni, 2010):

۱- دانایی محوری

در دانایی محوری که مهم ترین مؤلفه متشکله شهروندی است، گام اول مشارکت فعال و پذیرش مسئولیت است و داشتن آگاهی در حوزه ی موضوعات تاریخی، اجتماعی و فرهنگی در سطح محلی، ملی و بین المللی پیش نیازی اساسی محسوب می شود.

۲- وطن دوستی

یک شهروند به شهر و کشورش احساس تعلق دارد. وطن دوستی به معنای وفاداری نسبت به کشور خود و در نظر گرفتن مصالح جامعه در انجام فعالیت های روزانه است. یکی از مسائل عینی شهروندی، احساس تعلق اجتماعی به فرهنگ، آداب و رسوم و ... آن کشور است.

۳- قانون مداری

قانون عامل فراهم آورنده ی انسجام و یگانگی میان افراد جامعه است. شهروند در تلاش است تا قوانین را حتی اگر مغایر با نفع شخصی او باشد، در زندگی به کار گیرد.

۴- مسئولیت پذیری

مفهوم شهروندی با مسئولیت و مسئولیت پذیری تمامی افراد جامعه همراه است. زیباترین احساس خوشایند شهروندی، تلاش برای همکاری و تعاون و به دوش کشیدن بار مسئولیت خود و دیگران است.

۵- مشارکت

از دیدگاه ارسطو، جامعه سیاسی یک جامعه اخلاقی است که در آن شهروندان از طریق مشارکت پیشرفت می کنند. از نظر ماکیاوولی، شهروندی با بی تفاوتی مغایرت دارد، زیرا شهروندی وظیفه و تعهدی است که به نفع جمعی و نفع شخصی اهمیت می دهد. مشارکت تنها این نیست که فرد در رأی گیری شرکت کند، بلکه می بایست در فرآیند شهروندی نقش راهبردی داشته باشد و فرهنگ مسئولیت پذیری را اشاعه دهد.

۶- انتقادگری و انتقادپذیری

تفکر اندیشمندانه، منطقی و منظم تفکر نیست که به شخص اجازه می دهد هنگام تصمیم گیری به آنچه که اعتقاد دارد عمل کند. جوامع بشری نیازمند افرادی هستند که دارای تفکرات انتقادی باشند. متفکران منتقد پیشگامان تغییر در جوامع هستند زیرا آنها خود و جامعه را هرگز تمام شده تلقی نمی کنند (Summers, 2002).

روش تحقیق

با توجه به موضوع پژوهش (ساخت و هنجاریابی پرسشنامه شعور شهروندی)، در این تحقیق از روش تحقیق آمیخته (روش کیفی و کمی) با طرح اکتشافی و مدل توسعه ابزاری استفاده شد. پس از مطالعه پیشینه پژوهش و مبانی نظری و تبادل نظر با صاحب نظران حوزه جامعه شناسی و روانشناسی اجتماعی، مؤلفه های مرتبط با شعور شهروندی (Civic Consciousness) شناسایی شدند و سپس با استفاده از یافته های حاصل از تحلیل داده های کیفی، به توسعه ابزار (تهیه و تدوین پرسشنامه) در بخش کمی پرداخته شد. در این مرحله، برای سنجش ویژگی های روان سنجی و هنجار پرسشنامه از روش کمی استفاده شد. هدف از این پژوهش ساخت پرسشنامه بود در نتیجه این تحقیق کاربردی است.

جامعه آماری در این پژوهش شامل شهروندان ساکن شهر تهران در سال ۱۴۰۰ شمسی بود. در این پژوهش، از روش نمونه گیری گلوله برفی که یک روش نمونه گیری غیر احتمالی در جامعه شناسی و تحقیقات آماری می باشد استفاده شده است. زمانی از روش نمونه گیری گلوله برفی استفاده می شود که دسترسی به افراد دارای ویژگی های مورد نظر پژوهشگر مشکل باشد. با توجه به شرایط و محدودیت زمانی، این پژوهش با حجم نمونه ۳۹۰ نفر انجام شد. با توجه به شرایط خاص مرتبط با اپیدمی کرونا و عدم دسترسی حضوری به افراد، پرسشنامه الکترونیکی طراحی و از طریق ایمیل، واتس اپ، تلگرام و اینستاگرام به افراد و گروه های ساکن در شهر تهران ارسال شد. با توجه به تعداد زیاد گویه ها، از میان ۸۶۰ بازدید کننده تعداد ۳۹۰ نفر به طور کامل به پرسشنامه پاسخ دادند. به منظور ساخت پرسشنامه شعور شهروندی، در این پژوهش مراحل زیر اجرا شد:

- مطالعه ی کتابخانه ای: برای ساختن این پرسشنامه مطالعاتی در حوزه مبانی نظری و ماهیت کلی شعور شهروندی و تعاریف موجود در مورد این سازه انجام و پس از مشخص شدن پایه های نظری، مؤلفه های در برگیرنده این سازه تعیین شد.

- پس از مشخص شدن ابعاد و ویژگی های هر مؤلفه، گویه هایی که بتوانند جزئیات مرتبط با هر ویژگی را مورد سنجش دقیق قرار دهند طراحی شدند. سوالات محقق ساخته پس از بررسی و نظارت استاد راهنما و مشاور جهت بررسی روایی صوری توسط ۵ تن از خبرگان حوزه جامعه شناسی بررسی شدند. پس از دریافت نظرات و پیشنهادات ارایه شده، سوالات ناقص اصلاح و بازبینی و سوالات نامناسب حذف شدند. سوالات اصلاح شده روی ۵۰ نفر از گروه جامعه به منظور تعیین پایایی اجرا شد. از مجموع ۸۶ سوال طراحی شده، سوالاتی با همبستگی منفی و یا کمتر از ۰/۳ حذف شدند. بدین ترتیب فرم اولیه پرسشنامه شامل ۶۶ سوال بود.

-درپایان و پس از تجزیه و تحلیل پرسشنامه و اجرای تغییرات لازم در فرم اولیه، فرم نهایی پرسشنامه با ۶۳ سوال جهت اجرا در جامعه آماری پژوهش حاضر تهیه شد.

به دلیل شیوع ویروس کرونا و به دنبال آن قرنطینه و تعطیلی مراکز اداری و آموزشی و سرای محله ها، پس از ساخته شدن پرسشنامه نهایی، محقق آن را بصورت پرسشنامه الکترونیکی تنظیم نمود و از طریق ایمیل، واتس اپ، تلگرام و اینستاگرام برای افراد و گروه های ساکن در شهر تهران ارسال کرد. داده ها با استفاده از نرم افزارهای SPSS نسخه ۲۴ و LISREL تجزیه و تحلیل و نتایج بدست آمده در فصل چهار پایان نامه گزارش شده است.

تجزیه و تحلیل داده ها

در بخش اول، با در نظر گرفتن دیدگاه جامعه شناسانی همچون مینکلر و دیبی، پرسشنامه شعور شهروندی با ۸۶ گویه طراحی و سپس از طریق ایمیل برای ۵ نفر از اساتید حوزه جامعه شناسی ارسال شد. سپس با توجه به نظر این اساتید تعداد ۴ گویه حذف و در مورد برخی از گویه ها نیز اصلاحاتی انجام شد. در نهایت پرسشنامه با ۸۲ گویه و در قالب طیف لیکرت ۵ درجه ای (کاملاً موافقم (۵)، موافقم (۴)، نظری ندارم (۳)، مخالفم (۲) و کاملاً مخالفم (۱) آماده شد. به منظور بررسی اولیه و تحلیل گویه ها، پرسشنامه تهیه شده بر روی نمونه ای ۵۰ نفری از ساکنان شهری اجرا گردید. اطلاعات بدست آمده از این اجرا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و گویه های نامناسب مشخص، حذف یا اصلاح گردیدند. همچنین پایایی پرسشنامه از طریق روش همسانی درونی با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفت. تمامی تحلیل های آماری مورد نیاز به کمک نرم افزار SPSS نسخه ۲۴ انجام شد. اطلاعات جمعیت شناختی ۵۰ نفر نمونه شامل جنسیت، سن و تحصیلات در جدول ۱ گزارش شده است.

جدول ۱: اطلاعات جمعیت شناختی گروه پابلوت

متغیر	سطح	فروانی	درصد
جنسیت	زن	۳۶	۷۲

۲۶	۱۳	مرد	سن
۲	۱	ترنس	
۲	۱	زیر ۲۵	
۴۶	۲۳	۲۶-۴۰	
۴۴	۲۲	۴۱-۶۰	
۸	۴	بالای ۶۰	
۶	۳	زیر دیپلم	تحصیلات
۸	۴	دیپلم	
۶	۳	فوق دیپلم	
۳۲	۱۶	لیسانس	
۳۸	۱۹	فوق لیسانس	
۱۰	۵	دکتر	

همسانی درونی و تحلیل گویه

برای بررسی همسانی درونی گویه های پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ کلی برای ۸۲ گویه موردنظر برابر با ۰/۹۴۷ بدست آمد. بنابراین می توان ادعا کرد داده های حاصل از این اجرا دارای همسانی درونی قابل قبولی هستند. همبستگی بین هر گویه با نمره کل آزمون که نشان دهنده ضریب تشخیص هر گویه می باشد. گویه شماره ۷۷ (با احترام و محبت به دیگران حس خوبی دریافت می کنم.) با ضریب همبستگی ۰/۸۴۶ بیشترین قدرت تشخیص را دارد. گویه های ۳۰ (از نظر من هر شهروند باید در همه نظرسنجی ها شرکت کند.) و ۳۳ (رأی دادن معتبر است، زیرا راهی برای بیان عقاید در مورد منافع عمومی است.) نیز همبستگی منفی با نمره کل آزمون نشان دادند و باید از مجموعه گویه های پرسشنامه حذف شوند. در ستون آخر ضریب آلفای کرونباخ کلی آزمون در صورت حذف هر گویه گزارش شده است. با توجه به اینکه ضریب آلفای کلی برابر با ۰/۹۴۷ است در صورت حذف هر کدام از گویه های ۲، ۱۹، ۳۰، ۳۳، ۵۲ و ۶۴ ضریب آلفا افزایش می یابد. بنابراین این گویه ها مناسب نبوده و باید از مجموعه گویه های پرسشنامه حذف شوند.

یافته های استنباطی

در این بخش با استفاده از آزمون های آماری متناسب با هر سؤال، به سؤال های موردنظر در پژوهش پیش رو به طور جداگانه پاسخ داده شده است.

سؤال اول: ساختار عاملی پرسشنامه شعور شهروندی در ساکنان شهر تهران چگونه است؟

تحلیل عاملی (FA) تکنیکی است که در یک مجموعه وسیعی از متغیرهای منفرد، متغیرهایی را که زیر مجموعه های منسجم اما نسبتاً مستقلی از یکدیگر را تشکیل می دهند را مشخص می کند. متغیرهایی که در یک زیر مجموعه قرار می گیرند و با یکدیگر همبسته اند، اما تا حد زیادی از متغیرهای دیگر مستقل هستند، همگی در یک عامل قرار می گیرند. لذا در این پژوهش برای خلاصه کردن ۶۳ گویه پرسشنامه شعور شهروندی در چند عامل محدودتر ابتدا بر روی داده های بدست آمده از یک نمونه ۱۹۰ نفری تحلیل عاملی اکتشافی انجام شد. سپس برای تایید آنچه از تحلیل عاملی اکتشافی بدست آمده بود و برای رسیدن به روایی سازه پرسشنامه حاضر، نمونه ای دیگر به حجم ۲۰۰ نفر انتخاب و بر روی داده های بدست آمده از این نمونه تحلیل عاملی تاییدی انجام شد.

تحلیل عاملی اکتشافی

قبل از انجام تحلیل عاملی اکتشافی باید پیش فرض های آن شامل آزمون کفایت حجم نمونه و آزمون کرویت بارتلت مورد آزمایش قرار گیرد. برای اطمینان از امکان انجام تحلیل باید نتایج دو آزمون شاخص کایزر- مایر - الکین (KMO) و بارتلت مورد بررسی قرار گیرد. آزمون KMO برای تعیین کفایت حجم نمونه به کار می رود. در صورتی که میزان KMO بالای ۰/۵ باشد داده ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند. همچنین برای تأیید همبستگی کافی بین متغیرها باید آزمون کرویت بارتلت معنا دار شود.

جدول ۲: آزمون KMO و آزمون کرویت بارتلت

آزمون کفایت نمونه گیری (KMO)		۰/۸۲۶
آزمون کرویت بارتلت	مقدار خی دو	۵۶۱۷/۷۴
	درجه آزادی	۱۹۵۳
	سطح معناداری	۰/۰۰۰۱

همان گونه که در جدول بالا ملاحظه می گردد شاخص کفایت نمونه گیری کایزر- میر- الکلین ($KMO=0.826$) بالای ۰/۵ است؛ بنابراین می توان از تحلیل عاملی اکتشافی برای کشف عوامل استفاده کرد. آزمون بارتلت درصدد برآوردن هدف دوم تحلیل عاملی است، یعنی این آزمون به ما کمک می کند تا پس از فراهم بودن امکان تقلیل داده ها به عامل های پنهانی، بتوانیم ساختار جدیدی را بر اساس همبستگی بین متغیرها و عامل ها و معنای انضمامی آن ها، کشف کنیم. آزمون بارتلت این فرض صفر را آزمون می کند که آیا ماتریس همبستگی داده ها، یک ماتریس واحد و همانی است یا خیر؟ ماتریس همانی، ماتریسی است که در آن، مقدار عناصر قطری برابر با (۱) و مقدار عناصر غیرقطری برابر با (۰) است. بنابراین، با اجرای آزمون بارتلت قصد داریم فرض صفر مبنی بر همانی بودن ماتریس را رد کنیم. با در نظر گرفتن اطلاعات جدول ۲ آزمون کرویت بارتلت به لحاظ آماری معنادار است ($P < 0.01$). بنابراین انجام تحلیل عاملی بر روی داده های موجود مجاز است.

بعد از بررسی و تأیید برقراری مفروضه های لازم برای انجام تحلیل عاملی اکتشافی، نوبت به تعیین تعداد عوامل رسید. در این پژوهش از دو روش، ملاک نگهداری و نمودار اسکری، برای تعیین تعداد عوامل استفاده شد. با استفاده از ملاک نگهداری، عامل هایی که ارزش ویژه آن ها بزرگتر از ۱ کیزرگاتمن است در انتخاب عامل ها به حساب می آیند و بقیه عوامل حذف می گردند. برطبق همین ملاک برای این آزمون می توان ۱۸ عامل را در نظر گرفت. نتایج نشان می دهد که می توان ۶۳ گویه مورد نظر را به ۱۸ عامل کاهش داد و ساختار جدیدی براساس این ۱۸ عامل ایجاد و مطابق با آن به تحلیل داده ها پرداخت. ۱۸ عامل استخراج شده قادر به تبیین ۶۷/۹۰٪ از واریانس هستند.

باتوجه به رویکرد استقرایی در تحلیل عاملی اکتشافی و نداشتن فرضیه از قبل تعیین شده و با توجه به عدم قطعیت درباره تعداد عوامل استخراج شده برای رسیدن به مطلوب ترین مدل که از نظر مفهومی قابل پذیرش و منطقی باشد، نیازمند آزمایش تحلیل های مختلف با تعداد عوامل متفاوت و با متد چرخش متنوع هستیم. لذا در پژوهش حاضر به منظور تعیین عوامل پرسشنامه شعور شهروندی، تحلیل عاملی اکتشافی با چرخش های مختلف نظیر چرخش پرومکس، واریماکس و ابلیمین و با تعداد عوامل متفاوت (بین ۷ تا ۱۸ عامل براساس نتایج حاصل از دو ملاک تعیین تعداد عوامل) مورد آزمون قرار گرفت. تحلیل عاملی با ۷ عامل اصلی نسبت به تحلیل های دیگر نتیجه معقول تری در برداشت.

تحلیل عاملی با عوامل بیش از ۷ مورد، به گونه ای بود که عوامل آخر شامل گویه هایی می شدند که با سایر عوامل همبستگی بیشتری بوده و لذا در این عامل قرار نمی گرفتند، از طرف دیگر توصیه شده است که حداقل هر عامل باید شامل سه گویه شود. نتیجه تحلیل عاملی اکتشافی نهایی با ۷ عامل و با چرخش واریماکس که قادر به تبیین ۴۵ درصد واریانس است در جدول ۳ گزارش شده است (پیوست ۱ ملاحظه شود).

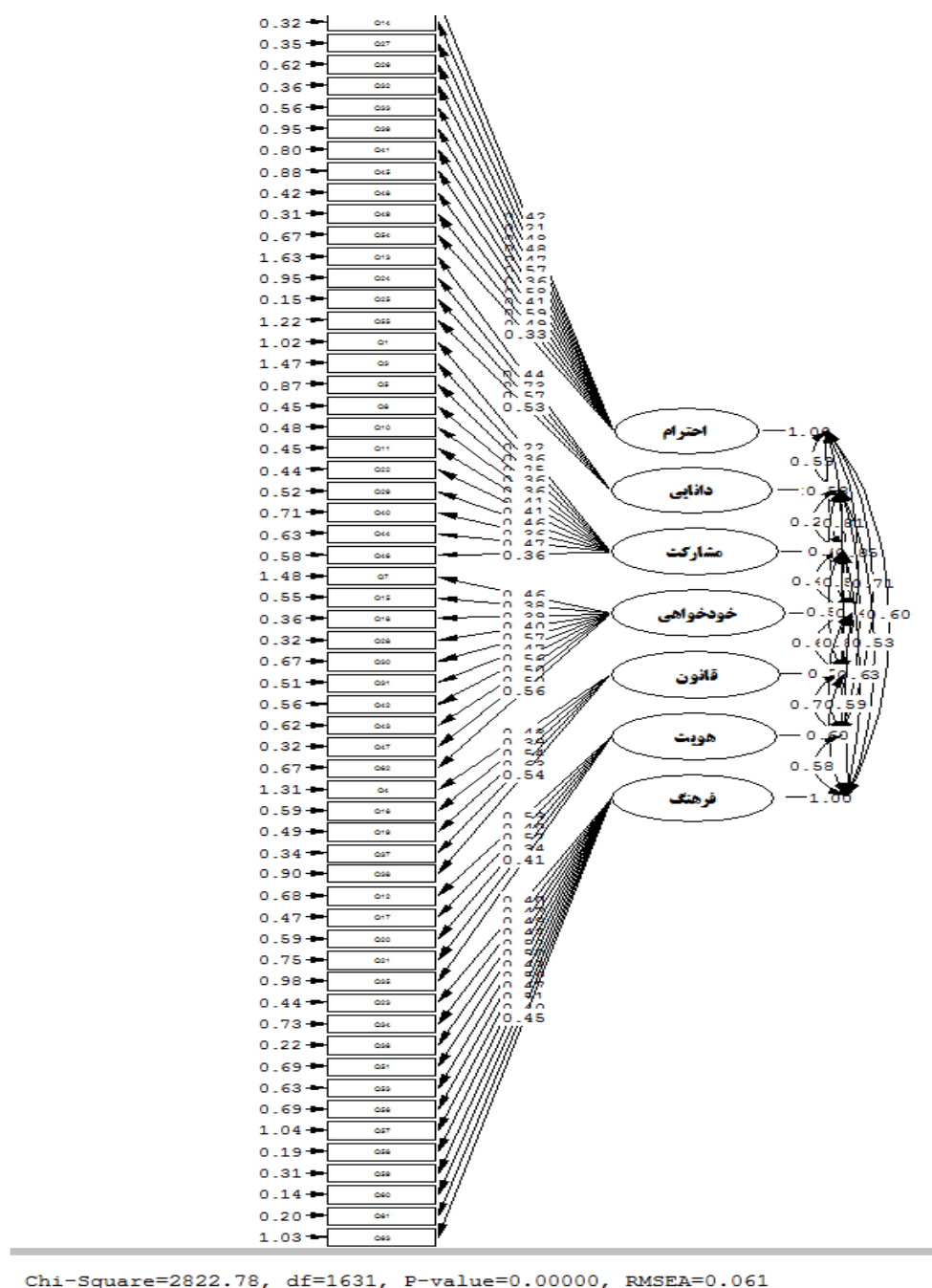
با توجه به جدول شماره ۳ در پیوست ۱، گویه های ۵۰ و ۵۲ به لحاظ مفهومی با گویه های عامل ۳ که بیشترین همبستگی را با آن داشت، همخوانی نداشت از مجموعه گویه ها حذف و در نهایت تعداد گویه های پرسشنامه به ۶۱ مورد کاهش یافت. عوامل نهایی با شماره گویه هایی که شامل می شوند در جدول زیر همراه با نامگذاری هر یک از عوامل آورده شده است. تصمیم گیری در مورد نامگذاری هر عامل براساس مفهوم گویه های تشکیل دهنده آن عامل و با لحاظ کردن مفهوم شعور شهروندی صورت گرفت.

جدول ۴: نام گذاری عامل ها

شماره عامل	گویه های موجود در عامل	تعداد گویه ها	نام عامل
۱	۹، ۱۴، ۲۶، ۲۷، ۳۲، ۳۳، ۳۹، ۴۱، ۴۵، ۴۸، ۴۹، ۵۴	۱۲	احترام به حقوق دیگران
۲	۲۳، ۳۴، ۳۶، ۵۱، ۵۳، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۳	۱۲	فرهنگ شهروندی
۳	۱، ۳، ۵، ۸، ۱۰، ۱۱، ۲۲، ۲۹، ۴۰، ۴۴، ۴۶	۱۱	مشارکت و نوع دوستی
۴	۷، ۱۵، ۱۸، ۲۸، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۴۳، ۴۷، ۶۲	۱۰	عدم خودخواهی
۵	۴، ۱۶، ۱۹، ۳۷، ۳۸	۵	قانون مداری
۶	۲، ۶، ۱۲، ۱۷، ۲۰، ۲۱، ۳۵	۷	هویت شهروندی
۷	۱۳، ۲۴، ۲۵، ۵۵	۴	دانایی محوری

تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول

میزان تأثیر هر یک از گویه ها در ساخت صفت مکنون، به وسیله میزان ضریب استاندارد بررسی شد. بعد از حذف گویه شماره ۲ و ۶، آماره t همه گویه ها معنادار ($t > 1/96$) هستند؛ بنابراین همه گویه ها با عامل مربوط به خود همبستگی مطلوبی دارند. معناداری ضرایب مسیر حاکی از آن است که عوامل شعور شهروندی از گویه های مربوط به خود تشکیل شده اند. تمامی ضرایب مسیر نیز به جز گویه شماره ۱ و گویه شماره ۱۴، بزرگ تر از $0/30$ هستند که بیانگر معناداری عملی گویه ها بوده و این معنی داری بیانگر این است که گویه ها از قدرت تبیین خوبی برخوردارند. در شکل ۱ تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول همراه با بارهای عاملی نمایش داده شده است.

شکل ۱: بارهای عاملی هر گویه و میزان خطای آن‌ها در تحلیل عاملی مرتبه اول پرسشنامه شعور شهروندی

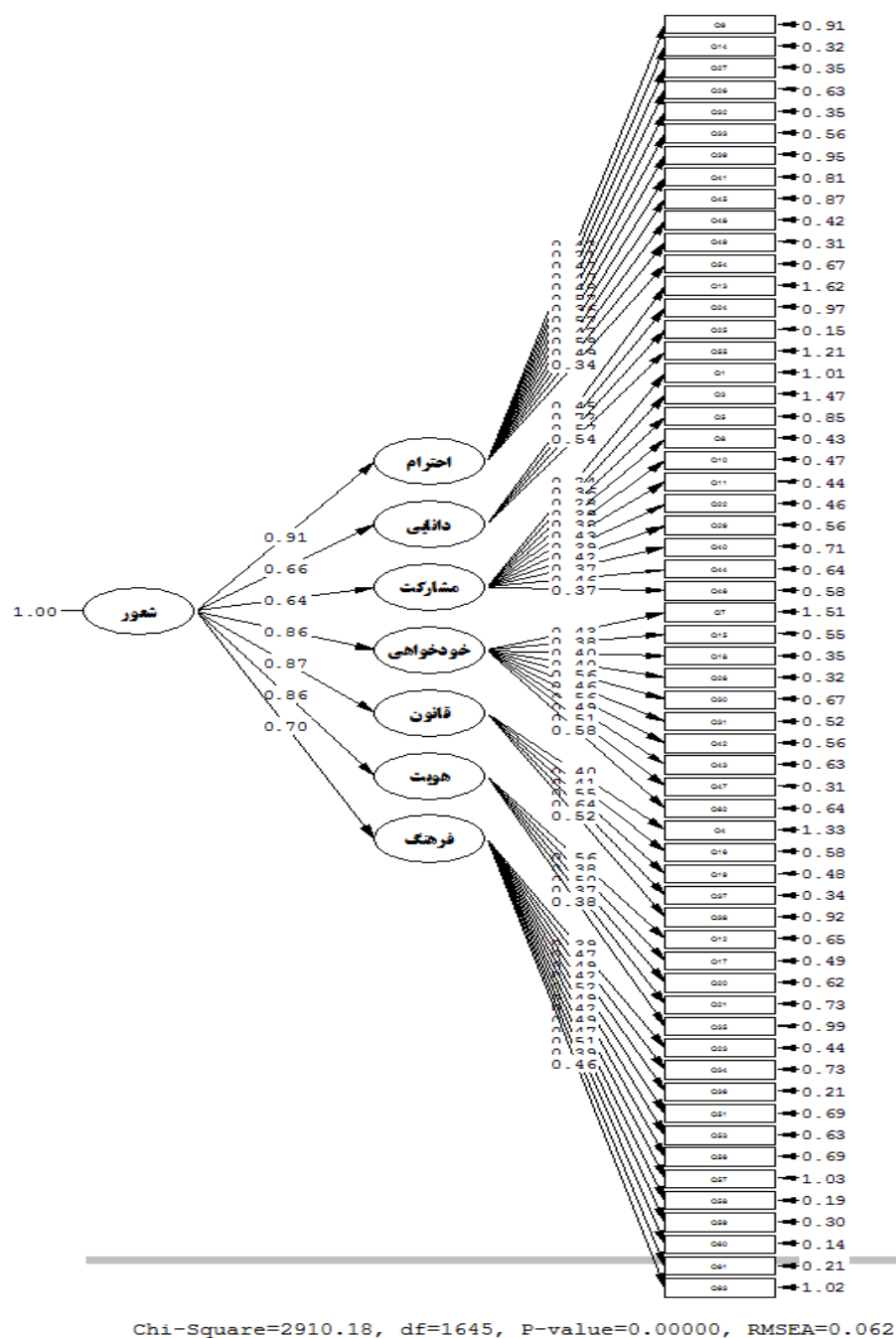
در جدول ۵ مهمترین شاخص‌های برازش مدل و میزان به‌دست آمده برای هر یک از آن‌ها و حد مجاز برای پذیرش مدل ارائه شده‌است. با مقایسه ستون دوم و سوم جدول، مشخص می‌شود که شاخص‌های RMSEA، NNFI و CFI و نسبت کای اسکور به درجه آزادی در حد مطلوب هستند. با توجه به شاخص‌های برازش می‌توان استنباط کرد که الگوهای اندازه‌گیری متغیرهای نهفته مورد تأیید هستند. به عبارت دیگر الگوی حاصل از تحلیل عاملی اکتشافی با داده‌های جدید برازش قابل قبولی دارد و عوامل در نظر گرفته شده به درستی سازه شعور شهروندی را تشکیل می‌دهند. لازم به ذکر است که دو گویه شماره ۲ و ۶ به علت عدم معناداری ضرایب مسیرشان از الگوی تحلیل عاملی حذف شدند.

جدول ۵: شاخص‌های برازش مربوط به تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول

نام شاخص	اختصار	مقدار شاخص	حدمجاز
ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	RMSEA	۰/۰۶۱	پایین تر از ۰/۰۸
نسبت کای اسکوئر به درجه آزادی	df/χ^2	۱/۷۳	پایین تر از ۳
شاخص نیکویی برازش	GFI	۰/۶۸	بالاتر از ۰/۹
شاخص نیکویی برازش تعدیل یافته	AGFI	۰/۶۵	بالاتر از ۰/۹
شاخص برازش هنجار نیافته	NNFI	۰/۹۰	بالاتر از ۰/۹
شاخص برازش تطبیقی	CFI	۰/۹۱	بالاتر از ۰/۹

تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم

مدل عاملی مرتبه دوم مدلی است که در آن عامل‌های پنهانی که با استفاده از متغیرهای مشاهده‌پذیر اندازه‌گیری شده‌اند، خود تحت تأثیر یک متغیر زیربنایی‌تر و پنهان، اما در سطح بالاتر قرار دارند. همانند تحلیل عاملی مرتبه اول، تمامی ضرایب مسیر به لحاظ آماری ($t > 1/96$) معنادار هستند. در ادامه تحلیل عاملی مرتبه دوم به صورت تصویری همراه با بارهای عاملی نمایش داده شده است.

شکل ۲: بارهای عاملی هر گویه و میزان خطای آن‌ها در تحلیل عاملی مرتبه دوم پرسشنامه شعور شهروندی

در جدول ۶، با مقایسه ستون دوم و سوم جدول شاخص‌های RMSEA، NNFI و CFI در حد مطلوب هستند. با توجه به شاخص‌های برازش می‌توان استنباط کرد که الگوهای اندازه‌گیری متغیرهای نهفته مورد تأیید قرار گرفته و الگوی حاصل از تحلیل عاملی اکتشافی با داده‌ها برازش قابل قبولی دارد و عوامل در نظر گرفته شده به درستی سازه شعور شهروندی را تشکیل می‌دهند.

جدول ۶: شاخص‌های برازش مربوط به تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم

نام شاخص	اختصار	مقدار شاخص	حدمجاز
ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	RMSEA	۰/۶۲	پایین تر از ۰/۰۸
نسبت کای اسکوئر به درجه آزادی	df/χ^2	۱/۷۷	پایین تر از ۳
شاخص نیکویی برازش	GFI	۰/۶۷	بالاتر از ۰/۹
شاخص نیکویی برازش تعدیل یافته	AGFI	۰/۶۴	بالاتر از ۰/۹
شاخص برازش هنجار نیافته	NNFI	۰/۹۰	بالاتر از ۰/۹
شاخص برازش تطبیقی	CFI	۰/۹۰	بالاتر از ۰/۹

سوال دوم: همسانی درونی پرسشنامه شعور شهروندی در ساکنین شهر تهران چگونه است؟

برآورد همسانی درونی از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ که برای داده‌های با طیف لیکرت مناسب است، صورت گرفت. ضریب آلفای داده‌های حاصل از اجرای پرسشنامه شعور شهروندی در این پژوهش برابر با ۰/۹۲۱ بدست آمد که بیان‌گر پایایی بالا و قابل قبول نمرات حاصل از پرسشنامه است. ضریب آلفای مربوط به هریک از خرده مقیاس‌های پرسشنامه شعور شهروندی در جدول ۷ گزارش شده است.

جدول ۷: ضریب همسانی درونی خرده مقیاس‌های شعور شهروندی

متغیر	ضریب آلفای کرونباخ
احترام به حقوق دیگران	۰/۷۹۷
دانایی محوری	۰/۵۷۳
مشارکت و نوع دوستی	۰/۷۰۱
عدم خودخواهی	۰/۷۸۸
قانون‌مداری	۰/۶۰۱
هویت شهروندی	۰/۵۶
فرهنگ شهروندی	۰/۸۳۱

همانطور که در جدول بالا مشاهده می‌شود ضرایب آلفای خرده مقیاس‌های احترام به دیگران، مشارکت و نوع دوستی، عدم خودخواهی و فرهنگ شهروندی بالاتر از ۰/۷ است. به عبارت دیگر در بین گویه‌های هریک از این خرده مقیاس‌ها همسانی درونی قابل قبولی وجود دارد. درحالی که ضریب آلفای خرده مقیاس‌های دانایی محوری، قانون‌مداری و هویت شهروندی کمتر از ۰/۷ است؛ به عبارت دیگر در بین گویه‌های این سه خرده مقیاس همسانی درونی در حد متوسط وجود دارد. فرم نهایی پرسشنامه محقق ساخته شعور شهروندی در پیوست شماره ۲ ارائه شده است.

یافته های توصیفی پژوهش

با توجه به اطلاعات جمعیت شناختی در این پژوهش، بیشتر افراد شرکت کننده را زنان (۷۶/۵٪) تشکیل داده اند. همچنین بیشتر افراد شرکت کننده در این پژوهش افراد زیر ۴۰ سال (۷۳/۹٪) هستند. قابل ذکر است که بیشتر افراد گروه نمونه دارای تحصیلات لیسانس (۳۰٪)، و تعداد اندکی دارای تحصیلات فوق دیپلم (۵/۹٪) و دکترا و بالاتر (۵/۴٪) هستند. برای تجزیه و تحلیل داده ها و پاسخ به سوالات پژوهش از نرم افزار های SPSS نسخه ۲۴ و LISREL و برای رسم

نمودارها از برنامه Excel استفاده شده است که در ادامه به توضیح آن ارایه می شود. ضریب اعتبار مجموعه پرسشنامه بوسیله فرمول کلی آلفای کرونباخ محاسبه شده است.

سؤال اول: ساختار عاملی پرسشنامه شعور شهروندی در ساکنان شهر تهران چگونه است؟

معناداری ضرایب مسیر نشان داد که عوامل شعور شهروندی از گویه‌های مربوط به خود تشکیل شده‌اند. تمامی ضرایب مسیر نیز به جز گویه شماره ۱ و گویه شماره ۱۴، بزرگ‌تر از ۰/۳۰ بیانگر معناداری عملی گویه‌ها بود و این معنی‌داری نشان می دهد که گویه‌ها از قدرت تبیین خوبی برخوردارند. با توجه به شاخص‌های برازش مربوط به تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول و دوم می‌توان استنباط کرد که الگوهای اندازه‌گیری متغیرهای نهفته مورد تأیید قرار گرفته و الگوی حاصل از تحلیل عاملی اکتشافی با داده‌ها برازش قابل قبولی دارد و عوامل در نظر گرفته شده به درستی سازه شعور شهروندی را تشکیل می‌دهند.

سؤال دوم: همسانی درونی پرسشنامه شعور شهروندی در ساکنین شهر تهران چگونه است؟

از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ که برای داده‌های با طیف لیکرت مناسب است برآورد همسانی درونی انجام شد. ضریب آلفای داده‌های حاصل از اجرای پرسشنامه شعور شهروندی در پژوهش حاضر برابر با ۰/۹۲۱ بدست آمد که بیانگر پایایی بالا و قابل قبول نمرات حاصل از پرسشنامه است. ضرایب آلفای خرده مقیاس‌های احترام به دیگران، مشارکت و نوع-دوستی، عدم خودخواهی و فرهنگ شهروندی بالاتر از ۰/۷ است، این بدان معناست که در بین گویه‌های هریک از این خرده مقیاس‌ها همسانی درونی قابل قبولی وجود دارد. درحالی که ضریب آلفای خرده‌مقیاس‌های دانایی‌محوری، قانون-مداری و هویت شهروندی کمتر از ۰/۷ است یعنی همسانی درونی در بین گویه‌های این سه خرده‌مقیاس در حد متوسط وجود دارد.

بحث و نتیجه گیری

موضوعات علوم انسانی و رفتاری به دلیل ارتباطی که با انسان بعنوان موجودی پیچیده دارند، دارای ماهیتی ناشناخته هستند. اثرپذیری رفتارهای انسانی از انواع متغیرهای مرتبط با هم در دنیای واقعی نیز بر پیچیدگی این موضوع می افزاید، بطوری که یک متغیر را نمی توان بعنوان عامل دیگر متغیرهای روانی در نظر گرفت. پژوهش حاضر با هدف معرفی مفهوم شعور شهروندی و ساخت و هنجاریابی پرسشنامه ای برای سنجش آن در جامعه ساکنین شهری انجام شد. از آنجا که مقیاسی برای سنجش شعور شهروندی وجود ندارد، در نتیجه نتایج همسو یا ناهمسو با این تحقیق در دست نیست. امروزه با وجود مشکلاتی مانند تورم، بیکاری، و مهاجرت به شهرها، ساکنین شهرها متحمل فشارهای عصبی و فکری زیادی می شوند و جامعه شهری از دیدگاه جامعه شناسان و جرم شناسان در رعایت حقوق دیگران هر روز نسبت به روز پیش شرایط نابسامان تری پیدا می کند. با رشد و توسعه جوامع بشری و افزایش جمعیت، احترام به حقوق مردم در برابر دولت، حقوق دولت در برابر مردم و نیز مردم در برابر یکدیگر با اهمیت تر از همیشه جلوه می کند. به توجهی به برنامه ریزی ها و اهمال در حقوق شهروندی در شهرهای بزرگ و حتی شهرهای کوچک باعث برهم خوردن نظم در سطح کشور می شود که با اتلاف زمانی، اقتصادی و انرژی همراه است. تصور بر این است که داشتن سطح مطلوبی از شعور شهروندی در کنترل این نابسامانی مفید واقع شود.

با توجه به مطالب بیان شده، می توان نتیجه گرفت که شعور شهروندی را می توان با آموزش های مدنی و بالا بردن فرهنگ شهروندی ارتقا داد. در ارتباط با ارتقا فرهنگ شهروندی، (Hemmati, 2014) پژوهشی با رویکرد آمیخته را مبنی بر هنجاریابی و تحلیل عاملی اکتشافی و تاییدی پرسشنامه ارتقا فرهنگ شهروندی انجام دادند. نتایج حاصل از تحقیق کیفی در قالب سه گروه مؤلفه استخراج شد که عبارتند از: مقوله فرهنگ شهروندی، مدیریت آسیب های اجتماعی،

اعتماد اجتماعی، توسعه ارزش های شهروندی، تقویت سبک زندگی، رفتار شهروندی، بهبود ارتباط شهروندان با دولت، ارتقا و توسعه فردی شهروندان، و مدیریت شکاف بین نسلی. از سویی دیگر، نتایج بدست آمده از تحقیق کمی نشان داد که متغیرهای محیطی بیشترین اثر تعدیلی را برا رابطه بین مؤلفه های ارتقا شهروندی، توسعه فرهنگ شهروندی و توسعه اعتماد اجتماعی داشت.

این پژوهش نیز مانند دیگر پژوهش ها با محدودیت هایی مواجه بود. از آنجا که برای این پرسشنامه محقق ساخته نمونه قبلی وجود نداشت در نتیجه محقق با کمبود منابع علمی مواجه بود. با توجه به محدودیت جامعه پژوهش، تعمیم نتایج به دیگر گروه ها می بایستی با احتیاط انجام شود. ممکن است تعداد زیاد گویه های پرسشنامه موجب خستگی شرکت کنندگان گشته و بر نحوه پاسخ دهی و دقت افراد تاثیر گذاشته باشد.

پیشنهادهای حاصل از پژوهش

با توجه به نتایج بدست آمده از سوالات پژوهش پیشنهاد می شود که در پژوهش های بعدی تأثیر متغیر های مداخله گر نظیر سن، میزان تحصیلات، و منطقه محل سکونت کنترل شود. از این پرسشنامه محقق ساخته در مراکز مشاوره به عنوان ابزاری برای سنجش میزان شعور شهروندی در راستای ریشه یابی معضلات زندگی شهروندی استفاده شود و در صورت لزوم آموزش های مدنی اعمال شود. از آنجا که جامعه آماری این پژوهش ساکنین شهر تهران بود، پیشنهاد می شود جهت افزایش تعمیم پذیری نتایج، تحقیقات دیگری با فرهنگ و قومیت های گوناگون توسط پژوهشگران مورد بررسی قرار گیرد تا نتایج آن با یافته های پژوهش حاضر مقایسه گردد. با توجه به این که تا کنون پرسشنامه ای به عنوان شعور شهروندی در ایران ساخته نشده است، پیشنهاد می شود که دانشجویان و پژوهشگران این پرسشنامه را در مقاله ها و امور پژوهشی خود مورد استفاده قرار دهند. این پرسشنامه را می توان با استفاده از مصاحبه با صاحب نظران حوزه های مرتبط غنی تر ساخت.

References

نیک فرجام، سمیه. (۱۳۹۷ سیزدهم آذر). آنچه باید درباره شعور اجتماعی بدانید.

<https://arga-mag.com/286635/%D8%B4%D8%B9%D9%88%D8%B1%D8%A7%D8%AC%D8%AA%D9%85%D8%A7%D8%B9%DB%8C>

- Amnå, E., Ekström, M., Kerr, M., & Stattin, H. (2009). Political socialization and human agency: The development of civic engagement from adolescence to adulthood. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 111(1), 27-40.
https://www.researchgate.net/publication/270790092_Political_Socialization_and_Human_Agency_The_Development_of_Civic_Engagement_from_Adolescence_to_Adulthood
- Cooley, C. H. (1907). Social consciousness. *American Journal of Sociology*, 12(5), 675-694.
<https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/211543>
- Hemmati, A., Ebrahimzadeh Dastjardi, Reza. (2014). [Normization and exploratory and confirmatory factor analysis of the citizenship culture promotion questionnaire (Persain)]. *Urban Management*, 14(40), 81-106. <https://sid.ir/paper/506086/fa>
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class* (Vol. 11).
- Mehromhammadi, M. (2002). *[Curriculum: viewpoints, approaches and perspectives (Persain)]*. Astan Quds Razavi Publishing House.
- Mohseni, R. A. (2010). Dimensions and analysis of citizenship rights; solutions for the education and training of citizenship rights. *Quarterly Journal of Political Studies*, 3(10), 117-144.
<https://www.magiran.com/p958720>
- Mojallal, M. A. (2008). [Analysis of the implemented curriculum of the elementary section of the educational system of the Islamic Republic of Iran from the perspective of citizenship education (Persian)]. *Research Journal of Education*, 5(17), 67-99.
<https://www.sid.ir/paper/175212/fa#downloadbottom>
- Nainian, M. R., Shairi, Mohammad Reza., Roshan, Rasul., Saidmohammadi, Kobri., Khalmi, Zohra. (2005). [A study of some psychometric properties of the Quality of Life Questionnaire (QLQ) (Persain)]. *Bimonthly Scientific-Research Journal Of Behavior Science, Shahed University*, 12(13), 47-59.
https://www.sid.ir/fa/VEWSSID/J_pdf/59513841304.pdf
- Pancer, S. M. (2015). *The psychology of citizenship and civic engagement*. Oxford University Press.
- Pancer, S. M., Pratt MW. (1999). *Social and family determinants of community service involvement in Canadian youth*. Cambridge University Press.
- Sharbatian, M. H. (2008). [Reflecting on the basics of citizenship culture and providing solutions for its expansion (Persian)]. *South Khorasan Culture-Research Quarterly*, 8(2), 119-154.
<https://www.magiran.com/p1150494>

- Summers, J. Y. (2002). *A proposed model for Anchorage adult civic education (Unpublished doctoral dissertation)* University of Alaska Anchorage.
- Tobias, R. (2000). The boundaries of adult education for active citizenship – institutional and community contexts. *International Journal of Lifelong Education*, 19(5), 418-429.
<https://doi.org/10.1080/026013700445549>
- Turner, B. (2000). The erosion of citizenship. Inaugural lecture. *Cambridge University*.

پیوست شماره ۱: جدول ۳: گویه های هر عامل با بارهای عاملی بعد از چرخش واریماکس

عامل							گویه
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	

۰/۶۲۹	۴۱. هنگامیکه گوشی دوست یا همکارم زنگ می خورد کنجکاوم بدانم کیست.		
۰/۵۹۸	۴۹. دیگران را به هنگام بنزین زدن و پرداخت هزینه معطل می کنم.		
۰/۵۵۱	۴۸. در پمپ بنزین سعی می کنم با زرنگی سریعتر بنزین بزنم.		
۰/۵۴۵	۳۳. برای عبور و مرور در محدوده ترافیک پلاک اتومبیل را می پوشانم.		
۰/۳۳۳	۰/۵۲۳	۵۴. در جلسات مربوط به مجتمعی که در آن ساکن هستم شرکت می-کنم.	
۰/۳۷۴	۰/۳۳۱	۰/۴۶۶	۲۷. رفت و آمد همسایگان را زیر نظر می گیرم.
۰/۴۳۱	۰/۴۵۷	۲۶. سرک کشیدن در گوشی دیگران در مترو، اتوبوس یا تاکسی برایم لذت بخش است.	
	۰/۴۳۸	۳۹. اگر چیزی را پیدا کنم حتما بر می دارم.	
	۰/۴۱۵	۳۲. از تلفن همراه خود در مکانهای عمومی، مترو، اتوبوس، تاکسی و غیره با صدای بلند و طولانی مدت استفاده می کنم.	
	۰/۳۹۸	۰/۳۰۱	۱۴. هزینه های مربوط به ساختمان را به موقع پرداخت می کنم.
	۰/۳۹۰	۴۵. همیشه بیش از حد نیاز نان و مواد غذایی می خرم.	
۰/۳۰۵	۰/۳۲۲	۰/۳۵۴	۹. برای برداشتن فرزندم از مدرسه، ماشینم را هر جا راحت باشم پارک می کنم.
	۰/۷۲۵	۵۹. در ترافیک سنگین، مسیر را برای آمبولانس و ماشین آتش نشانی باز می کنم.	
۰/۴۱۴	۰/۷۰۸	۳۶. با رعایت کردن پروتکل های بهداشتی به سلامت خود و دیگران بها می دهم.	
	۰/۶۸۵	۵۸. با احترام و محبت به دیگران حس خوبی دریافت می کنم.	
	۰/۶۵۵	۶۰. در مراسم مختلف لباس متناسب با آن را می پوشم.	
	۰/۳۳۱	۰/۵۴۲	۲۳. در زمان اپیدمی کرونا و دیگر بیماریهای مسری، کمتر از منزل خارج می شوم.
-۰/۳۱۳	۰/۵۲۹	۳۴. پرداخت قبوض مصرفی را وظیفه خود می دانم.	
	۰/۴۷۹	۵۷. فیلتر سیگار و آدامس جویده شده خود را روی زمین نمی اندازم.	
	۰/۳۳۴	۰/۴۷۳	۵۱. به عنوان مالک، خانه را سرویس اساسی کرده و به مستاجر تحویل می دهم.
	۰/۴۴۳	۵۳. اجاره بهای منزل یا مغازه را به موقع پرداخت نمی کنم.	
	۰/۳۳۱	۰/۴۳۵	۵۶. به هنگام تماشای فیلم در سینما با همراه خود صحبت می کنم.
۰/۳۱۴	۰/۴۱۷	۶۳. هنگام استفاده از تاکسی برای حمل و نقل روی فرد کناری لم نمی دهم.	
	۰/۳۵۵	۰/۳۷۶	۶۱. وقتی از مردم درخواستی دارم با ادب مطرح می کنم و محبت را فراموش نمی کنم.
	۰/۶۸۵	۸. هنگام وقوع زلزله و سیل و ... به هموطنان آسیب دیده کمک می	

کنم.			
۰/۶۲۳	۱.زباله ها را سر ساعت مشخص شده از سوی شهرداری در سطل زباله محله می گذارم.		
۰/۶۱۹	۴۰.اگر چیزی را پیدا کنم مدتی صبر می کنم تا صاحبش پیدا شود.		
۰/۵۷۵	۵.برای پرنده ها و حیوانات خیابانی غذا و آب می گذارم.		
۰/۳۰۹	۰/۵۷۲	۲۲.برای بهبود جامعه محل زندگی خود با افراد دیگر همکاری می کنم.	
۰/۵۶۴	۰/۳۳۵	۴۴.در بیمارستان یا مطب پزشکان نوبت خود را به بیماری که شرایط بدی دارد می دهم.	
۰/۳۳۲	۰/۵۶۴	۴۶.در مترو و اتوبوس صندلی خود را به افراد سالمند و زنان باردار می دهم.	
۰/۵۲۵	۰/۴۱۷	۲۹.وقتی تصادفی رخ داده باشد و کسی مجروح شده باشد سریع به اورژانس زنگ می زنم.	
۰/۳۹۶	۰/۴۴۲	۰/۳۶۱	۱۱.در مصرف آب و گاز مشترک اسراف نمی کنم.
۰/۳۹۶	۰/۳۸۷	۰/۴۰۴	۵۰ به عنوان مستاجر در حفظ و نظافت منزل می کوشم.
۰/۳۲۹	۰/۳۷۸	۳.بنظر من در یک نظام سیاسی سالم، مشارکت در انتخابات نشانه شعور شهروندی است.	
۰/۳۰۱	۰/۳۷۲	۱۰. برای اجرای مراسم و مهمانی ها به قوانین ساختمان توجه می کنم.	
۰/۷۴۲	۳۱.همیشه با کفش وارد خانه میزبان می شوم.		
۰/۶۹۹	۰/۳۱۷	۳۰.به شکایت همسایگان به خاطر سروصدای حیوان خانگی اهمیت نمی دهم چهار دیواری اختیاری.	
۰/۴۱۱	۰/۵۷۷	۱۸.به هنگام پیک نیک در پارک یا فضای سبز، زباله ها را همانجا رها می کنم.	
۰/۵۶۴	۰/۴۲۲	۲۸.به هنگام دیدن تصادف در خیابان سریع فیلم می گیرم.	
۰/۴۱۰	۰/۵۳۹	۶۲.به هنگام نشستن در تاکسی پاهایم را بدون در نظر گرفتن نشستن دیگران کاملاً باز می کنم.	
۰/۴۸۳	۰/۳۰۹	۴۷.زباله های خود را در جوی آب می ریزم.	
۰/۳۸۱	۰/۴۵۰	۱۵.ماسک و دستکش های استفاده شده را در معابر رها می کنم.	
۰/۳۰۳	۰/۴۱۳	۰/۳	۴۳.در رستوران و غذاخوری ها بدون توجه به دیگران با سر و صدا غذایم را می خورم.
۰/۳۵۶	۰/۳۸۱	۷.هنگامیکه که چیزی کمیاب می شود تا حد امکان خرید و انبار می کنم.	
۰/۳۳۲	۰/۳۵۱	۰/۳۲۲	۴۲.هر جا که نیاز به ایستادن در صف باشد با زرنگی و بدون صف کار خود را انجام می دهم.
۰/۵۹۰	۱۶.هنگام گیر کردن در ترافیک سنگین با زدن بوق نارضایتی خود را		

اعلام می‌کنم.		
۰/۵۷۶	۳۸. هنگامیکه خیابان خلوت باشد باز از چراغ قرمز عبور نمی‌کنم.	
۰/۵۶۷	۰/۴۸۵	۳۷. اگر پلیس راهنمایی و رانندگی نباشد از چراغ قرمز عبور می‌کنم.
۰/۵۵۵	۰/۴۰۲	۱۹. اگر دوربین راهنمایی و رانندگی نباشد، از چراغ قرمز عبور می‌کنم.
۰/۴۹۲	۴. روفروشی و سفره را از پنجره به بیرون می‌تکانم.	
۰/۵۳۸	۱۷. در ساعات نیمه شب، با میهمانان به آرامی و داخل آپارتمان خداحافظی می‌کنم.	
۰/۵۲۴	۰/۴۵۸	۱۲. صدای ضبط و تلویزیون رو هر قدر بخواهم بالا می‌برم، چهاردیواری اختیاری.
۰/۴۵۳	۲۱. آگاهی مدنی فقط به احساس عشق به کشور محدود نمی‌شود.	
۰/۴۳۶	۰/۳۹۶	۳۵. اتومبیل‌م را در مکانهای مشخص شده برای معلولین پارک نمی‌کنم.
۰/۳۸۰	۲. ظرف آب و غذای حیوانات خیابان را بر نمی‌دارم.	
۰/۳۵۵	۲۰. هر شهروند باید نگران منافع عمومی باشد.	
۰/۳۴۲	۶. آب دهان و بینی خود را در معابر پرتاب نمی‌کنم.	
۰/۶۳۳	۵۵. تعمیرات مربوط به آپارتمان را در هر ساعتی از شبانه روز انجام می‌دهم.	
۰/۴۸۳	۱۳. در صورت داشتن تعمیرات پر سر و صدا نیازی نیست به همسایه ها از قبل اطلاع دهم.	
۰/۴۰۴	۰/۳۵۱	۲۴. شرکت در مناسک مذهبی حتی در دوران کرونا ضرورت دارد.
۰/۳۷۸	۰/۳۵۰	۲۵. در مراسم ختم و عروسی باید حتما شرکت کنم حتی در اوج شیوع بیماری.

پیوست شماره ۲: فرم نهایی پرسشنامه محقق ساخته شعور شهروندی

۱=کاملاً مخالفم ۲=مخالفم ۳=نظری ندارم ۴=موافقم ۵=کاملاً موافقم

گویه ها	۱	۲	۳	۴	۵
۱- زباله ها را سر ساعت مشخص شده از سوی شهرداری در سطل زباله محله می گذارم.					
۲- بنظر من در یک نظام سیاسی سالم، مشارکت در انتخابات نشانه شعور شهروندی است.					
۳- روفرفشی و سفره را از پنجره به بیرون می نکشم.					
۴- برای پرنده ها و حیوانات خیابانی غذا و آب می گذارم.					
۵- هنگامیکه که چیزی کمیاب می شود تا حد امکان خرید وایبار می کنم.					
۶- هنگام وقوع زلزله و سیل و ... به هموطنان آسیب دیده کمک می کنم.					
۷- برای برداشتن فرزندم از مدرسه، ماشینم را هر جا راحت باشم پارک می کنم.					
۸- برای اجرای مراسم و مهمانی ها به قوانین ساختمان توجه می کنم.					
۹- در مصرف آب و گاز مشترک اسراف نمی کنم.					
۱۰- صدای ضبط و تلویزیون رو هر قدر بخوام بالا می برم، چهاردیواری اختیاری.					
۱۱- در صورت داشتن تعمیرات پر سر و صدا نیازی نیست به همسایه ها از قبل اطلاع دهم.					
۱۲- هزینه های مربوط به ساختمان را به موقع پرداخت میکنم.					
۱۳- ماسک و دستکش های استفاده شده را در معابر رها می کنم.					
۱۴- هنگام گیر کردن در ترافیک سنگین با زدن بوق ناراضیاتی خود را اعلام میکنم.					
۱۵- در ساعات نیمه شب، با میهمانان به آرامی و داخل اپارتمان خداحافظی می کنم.					
۱۶- بهنگام پیک نیک در پارک یا فضای سبز، زباله ها را همانجا رها می کنم.					
۱۷- اگر دوربین راهنمایی و رانندگی نباشد، از چراغ قرمز عبور می کنم.					
۱۸- هر شهروند باید نگران منافع عمومی باشد.					
۱۹- آگاهی مدنی فقط به احساس عشق به کشور محدود نمی شود.					
۲۰- برای بهبود جامعه محل زندگی خود با افراد دیگر همکاری می کنم.					
۲۱- در زمان اپیدمی کرونا و دیگر بیماریهای مسری، کمتر از منزل خارج می شوم.					
۲۲- شرکت در مناسک مذهبی حتی در دوران کرونا ضرورت دارد.					
۲۳- در مراسم ختم و عروسی باید حتما شرکت کنم حتی در اوج شیوع کرونا.					
۲۴- سرک کشیدن در گوشی دیگران در مترو، اتوبوس یا تاکسی برایم لذت بخش است.					
۲۵- رفت و آمد همسایگان را زیر نظر می گیرم.					
۲۶- بهنگام دیدن تصادف در خیابان سریع فیلم می گیرم.					
۲۷- وقتی تصادفی رخ داده باشد و کسی مجروح شده باشد سریع به اورژانس زنگ می زنم.					
۲۸- به شکایت همسایگان بخاطر سر و صدای حیوان خانگی اهمیت نمیدهم چهاردیواری اختیاری					
۲۹- همیشه با کفش وارد خانه میزبان می شوم.					
۳۰- از تلفن همراه خود در مکالمات عمومی، مترو، اتوبوس، تاکسی و غیره با صدای بلند و طولانی مدت استفاده می کنم.					

۳۱ -	برای عبور و مرور در محدوده ترافیک پلاک اتومبیل را می پوشانم.
۳۲ -	پرداخت قبوض مصرفی را وظیفه خود می دانم.
۳۳ -	اتومبیل را در مکانهایی مشخص شده برای معلولین پارک نمی کنم.
۳۴ -	با رعایت کردن پروتکل های بهداشتی به سلامت خود و دیگران بها می دهم.
۳۵ -	اگر پلیس راهنمایی و رانندگی نباشد از چراغ قرمز عبور می کنم.
۳۶ -	هنگامیکه خیابان خلوت باشد باز از چراغ قرمز عبور نمی کنم.
۳۷ -	اگر چیزی را پیدا کنم حتماً بر می دارم.
۳۸ -	اگر چیزی را پیدا کنم مدتی صبر می کنم تا صاحبش پیدا شود.
۳۹ -	هنگامیکه گوشی دوست یا همکارم زنگ می خورد کنجاوم بدانم کیست.
۴۰ -	هر جا که نیاز به ایستادن در صف باشد با زرنگی و بدون صف کار خود را انجام می دهم.
۴۱ -	در رستوران و غذاخوری ها بدون توجه به دیگران با سر و صدا غذا می خورم.
۴۲ -	در بیمارستان یا مطب پزشکان نوبت خود را به بیماری که شرایط بدی دارد می دهم.
۴۳ -	همیشه بیش از حد نیاز نان و مواد غذایی می خرم.
۴۴ -	در مترو و اتوبوس صندلی خود را به افراد سالمند و زنان باردار می دهم.
۴۵ -	زباله های خود را در جوی آب می ریزم.
۴۶ -	در پمپ بنزین سعی می کنم با زرنگی سریعتر بنزین بزنم.
۴۷ -	دیگران را بهنگام بنزین زدن و پرداخت هزینه معطل می کنم.
۴۸ -	بعنوان مالک، خانه را سرویس اساسی کرده و به مستاجر تحویل می دهم.
۴۹ -	اجاره بهای منزل یا مغازه را به موقع پرداخت نمی کنم.
۵۰ -	در جلسات مربوط به مجمعی که در آن ساکن هستیم شرکت می کنم.
۵۱ -	تعمیرات مربوط به آپارتمان را در هر ساعتی از شبانه روز انجام می دهم.
۵۲ -	بهنگام تماشای فیلم در سینما با همراه خود صحبت می کنم.
۵۳ -	فیلتر سیگار و ادامس خود را روی زمین نمی اندازم.
۵۴ -	با احترام و محبت به دیگران حس خوبی دریافت می کنم.
۵۵ -	در ترافیک سنگین، مسیر را برای امبولانس و ماشین آتش نشانی باز می کنم.
۵۶ -	در مراسم مختلف لباس متناسب با آن را می پوشم.
۵۷ -	وقتی از مردم درخواستی دارم با ادب مطرح می کنم و محبت را فراموش نمی کنم.
۵۸ -	بهنگام نشستن در تاکسی پاهایم را دوبرابر عرض شانه باز می کنم.
۵۹ -	بهنگام استفاده از تاکسی روی فرد کناری لم نمی دهم.